

Folketingets Kulturdvalg

Christiansborg

1240 København K

Den 16. maj 2016

Supplerende bemærkninger og spørgsmål fra Dansk Møllerforening og Kulturmiljøråd Fyn i forbindelse med svar på spørgsmål 133 (Alm del)

Med henvisning til svar fra Kulturministeren fra 4. maj 2016, følger denne henvendelse med en række uddybende betragtninger og spørgsmål.

Vi finder det positivt at Kulturministeren er enig med os i, at de historiske vandmøller udgør en vigtig del af den danske kulturarv. Dog er der en række problemer i den praktiske forvaltning af denne kulturarv, når der i kommunerne gennemføres vandløbsrestaureringer. Derfor denne henvendelse.

Betragtninger og bemærkninger:

Grundlæggende, er det påfaldende, at der her i landet mangler en national indsamling af viden om bevarede vandmølletyper, herunder mølleteknologi, tidsperioder, etc. Uden denne nationale analyse er det nærmest umuligt at udtale sig om kulturhistorisk væsentlighed for vandmøller. Med andre ord, uden denne handles der i blinde når er gennemføres vandløbsrestaureringer. Vores vurdering er, at det er en fejl, at denne vurdering af de kulturhistoriske interesser ikke blev foretaget på lige fod fra starten af vandplanarbejdet med vurdering af biologiske, geologiske og andre forhold.

Yderligere er det et problem, at Slots-og Kulturstyrelsen, primært har fokus på bygningsfredning. Dermed er de særlige forhold, der betinger fortsat bevaring af vandmøller ude af fokus. Vandmøller er udover en bygning, også et mølleri, der skal være i funktion for at kunne bevares. Det forudsætter at der er et intakt vandteknisk anlæg med stemmeret, stemmeværk, malekarm, mv., samt tilstrækkelig vandføring til at en daglig driftstid på mindst to timer kan opretholdes hele året. Fremtidig bevaring af en vandmølle, forudsætter at alle dele er intakt.

Dansk Møllerforening anbefaler i lighed med den hollandske mølleforening, at der mindst skal være vandføring til en vandmølle, så den kan være i drift med mølleri mindst to timer hver dag året rundt. Hertil kommer, at vandhjul af træ skal holdes våde hele tiden, for at kunne holde i mange år. Det betyder at der er behov for en konstant vandføring på ca. 10 l/s til hvert vandhjul, samt en større vandmængde til driftsmuligheden. Typisk 200 – 300 l/s til drift pr. vandhjul.

Vi finder det rimeligt, at sidestille bevaring af en vandmølle uden stemmemulighed, vand og mølleværk, med bevaring af et sejlskib uden sejl og mulighed for at sejle, eller en bil uden motor og mulighed for funktion. Vandmøller kan kun bevares på sigt som fungerende enheder. Uden funktionsmulighed vil der ikke være interesse for bevaring, og bygningerne vil hurtigt finde anden anvendelse eller forfalde og forsvinde. Desværre kan vi konstatere, at der tilsyneladende hersker en forkert opfattelse af hvilken betydning funktionsmuligheden har for vandmøllernes fremtidssikring.

De lokale museer bliver anmodet om at indgive høringssvar ved lokale vandløbsrestaureringsprojekter. Desværre er det oftest udelukkende arkæologiske vurderinger, samt en bemærkning om "værdifuldt kulturmiljø" der fremkommer. Kun meget få museer har viden om de særlige bevaringsforhold, der er gældende ved vandmøller. Hertil kommer at musernes høringssvar ofte bringes i fragment i det projektmateriale, der fremstilles.

Slots-og Kulturstyrelsen har fokus på de bygningsfredede vandmøller. Imidlertid er der ikke sammenfald mellem bygningsfredede vandmøller, og molinologisk værdifulde vandmøller. Flere fredede vandmøller er uden stor molinologisk interesse, da de er uden mølleværk, vandføring etc. Hertil kommet, at der findes flere molinologisk værdifulde møller, som ikke er bygningsfredet og derfor uden for Slots-og Kulturstyrelsen interessesfære. De ikke fredede vandmøller kan godt være bevaringsværdige bygninger, med stor molinologisk værdi, og deres interesser skal varetages af et lokalt museum, som oftest udelukkende udtaler sig baseret på arkæologiske vurderinger, samt kortværk over fredede bygninger.

Kulturstyrelsen udgav i 2010 publikationen Vandkraftens Kulturarv. Omkring halvdelen af teksten er skrevet af en medarbejder ved Orbicon, og beskriver de optimale udformninger af faunapassager. Publikationen indeholder ikke en tilsvarende beskrivelse af optimal varetagelse af kulturhistoriske interesser ved vandmøller. Det foreslås at opdele vandmøller i tre kategorier, hvor der til den højest værdiklasse, skal forbeholdes 50 – 100 % vandføring, men der til de "lavere" kan være lavere vandføring. I praksis indrettes faunapassager, således at det altid forlods løber over 50% af vandføringen i omløbet.

Publikationen Vandkraftens Kulturarv indeholder i Kap 6 eksempler på gennemførte vandløbsrestaureringer ved vandmøller. Der er følgende at bemærke om disse eksempler:

1. Brobyværk Mølle, privat ejet mølle med stor molinologisk betydning. Projektet betyder, at vandmøllen max, kan være i drift i 10- 15 min ad gange i sommerhalvåret, hvilket reducerer møllens fremtidige bevaringsmulighed. Den private ejer protesterede, men hans interesser blev ikke tilgodeset.
2. Haarby Mølle, nedlagt vandmølle, hvor der er etableret dambrug. Ikke væsentlig molinologisk interesse.

3. Fulden Mølle. Helt intakt mølle, hvor vandløbet er ført helt uden om møllen, som nu er med meget reduceret molinologisk værdi og ikke kan bevares.
4. Skovmøllen ved Moesgaard. Offentligt ejet mølle. Før etablering af omløb kunne der formales med møllen, ligesom der var savværk. I dag er der elmotor til drift af kværne, og savværket er ude af drift. Stor molinologisk værdi, forringet driftsmulighed.
5. Børkop Mølle, kommunalt ejet mølle med stor molinologisk interesse. Driftstid for møllen reduceret væsentligt, men grundet meget vand i vandløb acceptable.
6. Harteværket. Elværk, hvor vandføring er reduceret med 60 %. Omløbsstryget er lagt langt væk fra selve værket, men uden vand er grundlaget for at opretholde drift reduceret. Ydermere er det særligt i sommerhalvåret der er turistmæssige interesser, og her er vandføringen mindst.

Kort sagt er det kun på Børkop Mølle, der er nogenlunde vandføring, men det skyldes alene den store vandmængde der er på stedet. Ved de andre møller er driftsmuligheden væsentligt reduceret. Og – det er vel værd at bemærke, at for at der bliver lavet en indsigelse kræves, at der er nogen med væsentlig individuel interesse. Det er der kun på privat ejede møller – de offentligt ejede møller mister ubemærket kulturhistorisk værdi.

Det anføres i svaret, at Dansk Møllerforeningen og andre interesserede kan påklage afgørelser om etablering af omløb ved vandmøller til Natur og Miljøklagenævnet. Vores bemærkning til det er, at netop Natur og Miljøklagenævnet ikke har særlige kulturhistoriske eller molinologiske kompetencer. Det virker ikke rigtigt, at jurister skal foretage afvejninger af om en vandmølle er af væsentlig kulturhistoriske interesse eller ej.

Dette giver anledning til at stille følgende spørgsmål:

A.

Hvordan kan den enkelte kommune og det lokale museum, foretage en vurdering af den enkelte vandmøllens kulturhistoriske værdi, når der ikke foreligger en national prioritering og molinologisk værdiansættelse af vandmøller?

B.

Kulturstyrelsens (nu Slots- og Kulturstyrelsen) udvidelse af fredningen ved et antal vandmøller i 2011 er ikke tinglyst. Hvilken betydning har denne manglende tinglysning af beskyttelsen af vandmøllerne? Har tinglysning af en fredning en betydning?

C.

Hvorfor er ingen danske vandmøller, udenfor Mølleåsystemet i Nordsjælland, vurderet til at være af så væsentlig kulturhistorisk værdi, at vandløbslovens § 37 er taget i anvendelse på en måde der umuliggør etablering af faunapassage ved den pågældende mølle?

D.

Hvorfor er der i publikationen "Vandkraftens Kulturarv" ikke eksempler på bevaring af vandmøllers driftsmulighed, men udelukkende eksempler på forskellige måder at etablere omløb ved vandmøller? Har det en betydning for kommunernes forvaltning af kulturhistoriske interesser ved vandmøller?

Hvordan kan vandmøllernes molinologiske værdier sikres?

1. Udtag af de sidste intakte vandmøller.

Denne henvendelse er en gentagelse, af tidligere anmodning om at den sidste lille restgruppe af intakte vandmøller, simpelthen udtages og friholdes for yderligere indgreb.

Det drejer sig om at udtage følgende møller:

Bundsbæk Mølle,
Grubbe Mølle,
Harridslevgaards Mølle,
Hule Mølle,
Kaleko Mølle (vandløb er dog rørført i beg. Af 1900- tallet, så kun meget begrænset vand),
Karmark Mølle,
Knag Mølle,
Lille Mølle,
Solevad Mølle (fisketrappe etableret i 1990- erne, men der arbejdes på nyt projekt),
Vejstrup Mølle

Fredningen er udvidet ved følgende møller, med intakt mølleri og hvor der allerede er etableret omløb:

Blåbæk Mølle
Gammelby Mølle
Nørholm Mølle
Tadre Mølle
Tørning Mølle

2. Nedsættelse af rådgivende udvalg.

Det anbefales, at der nedsættes et rådgivende udvalg, som kan rådgive kommuner og rådgivende konsulenter i sager om vandløbsrestaureringer ved vandmøller og andre kulturhistoriske interessepunkter.

Udvalget skal bestå af molinologiske eksperter, dels fra Danske Museer, dels fra Dansk Møllerforening, samt repræsentant fra Slot- og Kulturstyrelsen.

Afsluttende bemærkning:

En beslutning om udtag af de 10 sidste intakte vandmøller vil endvidere spare samfundet for mange penge. Eksempelvis er der ved Lille Mølle foretaget forundersøgelser for omkring 750.000 kr. Herudover har både ejer og adskillige andre brugt utallige timer på projektet. Var disse midler og kræfter ikke brugt bedre på andet end at udhule vores kulturarv?

Vi håber at det vil kunne være muligt, at friholde de sidste intakte vandmøller for indgreb. I betragtning af at der har været 3.000 vandmøllesteder i Danmark, finder vi det absolut ikke urimeligt at der ved omkring 10 møller ikke sker yderligere tiltag.

Med venlig hilsen

Ellen Warring

Kulturmiljøråd Fyn

kulturfyn@gmail.com

tlf: 65 51 46 93

Susanne Jervelund

Dansk Møllerforening

jervelund@gmail.com

tlf: 21 73 67 18